

Sufăr, deci exist

PASCAL
BRUCKNER

Portretul victimei ca erou

Traducere din limba franceză
de Doru Mareș

TREI

Cuprins

Prolog. Panteonul răsturnat	9
Introducere. Tucidide și Iisus Hristos	11
<i>Partea întâi. În fața nefericirii</i>	19
Capitolul 1. „Într-o zi totul va fi bine, în asta nădăjduim“	21
Capitolul 2. Confuzia neajunsurilor	42
Capitolul 3. Suferința, produs de drept	54
Capitolul 4. Supralicitările martiriului	64
<i>Partea a doua. Concurența dintre cei victimizați</i>	85
Capitolul 5. Hoții de suferințe	87
Capitolul 6. Putin sau micul funcționar al crimei	111
Capitolul 7. Către un „ginocid“ generalizat?	138
Capitolul 8. Să decolonizăm decolonizatorii?	168
<i>Partea a treia. Cum să trăim cu propriile noastre răni?</i>	195
Capitolul 9. Barbaria ca ocultare?	197
Capitolul 10. Să vindecăm trecutul?	218
Capitolul 11. Eroul, antiteză ambiguă	241
Capitolul 12. Așa trăiesc oamenii? (Louis Aragon)	253
Concluzie	275
Note	280

Prolog

Panteonul răsturnat

În 8 decembrie 2015, Palatul Élysée a anunțat că președintele François Hollande ar avea de gând să decerneze Legiunea de Onoare, postum, celor 130 de victime ale atentatului din 13 noiembrie, de la Bataclan și de pe străzile înconjurătoare. Marele Cancelar al Ordinului Legiunii de Onoare și-a exprimat dezacordul. Legiunea de Onoare recompensează, încă de la înființarea sa (19 mai 1802) de către Napoleon Bonaparte, militarii și civilii care au făcut servicii excepționale națiunii. Cei 130 de nevinovați uciși de barbaria jihadistă, care au avut ghinionul de a se afla în momentul nepotrivit în locul nepotrivit, meritau omagiul națiunii, dar într-o mie de alte feluri.

În Spania, în 1999, a fost creată o decorație specială pentru persoanele ucise în atentate teroriste. Statele Unite au ridicat un monument în amintirea celor morți în 11 septembrie. Legiunea de Onoare însă nu este nici o primă pentru dramă, nici una pentru doliu, ci se presupune că recompensează meritul. Una este ca țara să-și omagieze victimele, alta să le atribuie o recompensă rezervată actelor de eroism. Ar fi de parcă s-ar dori exorcizarea tragediei prin împodobirea bărbaților și femeilor

asasinați cu medalii ale Republicii. Pentru a fi decorat, trebuie să fi luptat, și încă vitejește, nu doar să fi fost omorât din întâmplare.

Până la urmă, la Élysée s-a renunțat la acest proiect și, în 12 iulie 2016, a fost instituită Medalia Națională de Recunoștință față de Victimele Terorismului, a cincea decorație în ordinea importanței protocolare, înaintea Medaliei Rezistenței și a Crucii de Război. Numai că distincția a fost primită cu răceală de anumite segmente ale opiniei publice, dar și ale armatei. Adică a fi agresat ori asasinat de elemente fanatizate este mai de prețuit decât cinstirea luptătorilor de pe câmpul de luptă? Națiunea îi îmbrățișa pe toți copiii ei, dar pe unii mai mult decât pe alții. Din 1990, cei care au primit această medalie sunt considerați „victime civile de război”, iar copiii lor au dreptul la statutul de orfani cărora națiunea se obligă să le devină tutore. Tot atâtea simptome semnificative ale unei confuzii de strictă actualitate, care deja generase o dezbateră imediat după Al Doilea Război Mondial, între partizani și deportați: tortura suferită merită mai multă considerație decât misiunea dusă la bun sfârșit? Nefericitul este el mai eroic decât temerarul?

Introducere

Tucidide și Iisus Hristos

În *Războiul peloponesiac*, relatare a conflictului dintre Atena, Sparta și alte cetăți grecești, istoricul atenian Tucidide (460–395 î.Hr.) a enunțat următoarea lege: „Dreptatea nu este luată în considerare în raționamentele oamenilor decât dacă forțele sunt egale de o parte și de cealaltă; în caz contrar, cei puternici își exercită puterea și cei slabi trebuie să cedeze“. Așa sună această lege imemorială: cei puternici domnesc, sărmanii își încovoiea spinarea. Revelația creștină, vestită de iudaism, va răsturna paradigma, spre disperarea păgânilor înspăimântați de exaltarea unui Dumnezeu care se lăsa crucificat ca un sclav, pentru a mântui omenirea. „E normal ca un zeu să se lase legat și purtat ca un criminal? Cu atât mai puțin să accepte că a fost abandonat, trădat de ai lui, care-l urmau ca pe un Mesia, Fiu și trimis al Marelui Dumnezeu“¹, exclamă filosoful roman Celsus în secolul al II-lea. Pentru un om al Antichității era o nesăbuiță faptul că Iisus vestea porunca de a-ți iubi dușmanii, datorită credincioșilor de a da întâietate infirmilor, săracilor,

celor fără de niciunele. Bulversare antropologică făcând din sus jos și din jos sus, care așază plebeul deasupra nobilului, situație împotriva căreia Friederich Nietzsche, mare adorator al forței și al aristocrației, nu a încetat mai apoi să vitupereze.

Patrie comună

Iisus, în povestirea despre patimile sale, își dăruie suferința, ca pe o patrie comună, tuturor celor umiliți, aducându-le crucea în ajutor. Iată lovitura de geniu a creștinismului și singularitatea sa absolută, noul contract propus speciei omenești: inventarea unui om-Dumnezeu care deține slăbiciunile celui dintâi și transcendența celui de-al doilea. Contemporanii erau stupefiați cum de o asemenea sectă obscură reușise prin cohorta ei de fanatici, zeloți și vindecători ce populau Galileea pe vremea aceea. Fiul Omului nu predica nici pentru bogați, nici pentru cei corecți, ci pentru păcătoși, pentru prostituate, hoți, depravați. Devenise un umilit printre cei umiliți. Intransigența nu îi este din lumea aceasta și dinamitează toate instituțiile, până și pe acelea ale Bisericii. Cu acel amestec de blândețe și agresivitate ce caracterizează Evangheliile, cheamă la insurecție contra celor puternici, lucru care va modela ansamblul lumii occidentale, inclusiv marile doctrine seculare ale modernității. Ce altceva este clasa muncitoare în

cadrul marxismului dacă nu trupul lui Hristos constituit ca bloc revoluționar pentru răsturnarea istoriei și instaurarea societății perfecte? Ce altceva sunt minoritățile în „*woke-ism*“ dacă nu tot atâtea efigii hristice de adorat fără nicio întârziere? Le legitimează propria nenorocire, mai ales când nenorocirea aceasta se transcrie la plural prin „intersecționalitate“² (Kimberlé Crenshaw), împletire a mai multor opresiuni. Creștinismul inversează ierarhiile dând câștig de cauză învingșilor în fața brutelor. Limbajul învingătorului constă în a spune: am dreptate fiindcă sunt cel mai puternic. Limbajul victimei inversează enunțul: slăbiciunea mea îmi e și armă, și lege. În această victimă rezidă o anumită transcendență, un soi de sacralitate: rana sa este a mea, starea mizerabilă de care dă dovadă îmi poruncește să-i vin în ajutor.

Știm că această cvasidivinitate a vulnerabilului constituie apanajul civilizației. Suntem legatarii revoluției hristice și în ce are aceasta mai bun, dar și în ce are mai rău. În decursul ultimelor două milenii, deseori împotriva opiniei Bisericilor, această revoluție a dat consistență drepturilor femeilor, copiilor, exploataților, sclavilor, coloniștilor. Numai că pe invenția asta s-a grefat o strategie derivată: victimizarea, care se regăsește și în ierarhia statelor, și între indivizi. Aceasta pare mai puternică în țările bogate, dedicate fericirii materiale și structural nesatisfăcute de soarta lor. Panteonul nostru nu este alcătuit decât din împovărați ori copleșiți. Doar aceștia ne pot trezi simpatia și descoperim zilnic alte noi astfel de exemple. Aceasta este marea noastră pasiune democratică: până și privilegiții țin să joace rolul celor blestemați. Libertatea,

capacitatea proprie fiecăruia de a-și orienta viața așa cum crede de cuviință înseamnă mai ales permisiunea acordată tuturor de a-și plânge soarta.

Respectă-mi suferința

Cuvântul victimă e polisemantic: a fi ținta unui furt sau a unui viol, a unui accident sau a torturilor nu e același lucru. În acest domeniu însă drumul către extreme este rapid și favorizează confuzia. Fiecare preferă să se așeze în rândul celor mai loviți de soartă. „Respectați-mi suferința“, cer indivizii. „Dovediți-ne că suferiți“, pretind statul, sistemul de asigurări, opinia publică, mass-media. Ce e de făcut cu aceia care nu suferă nici îndestul, nici prea puțin, cu majoritatea adică? În mod tradițional, statutul de victimă se obținea din partea istoricului sau a justiției: primul descria realitatea masacrelor, tribunalele confirmau respectiva realitate și astfel se ajungea la consecințe. Urma timpul îndelungat al recunoașterii, deseori consacrată de state ori guverne prin ceremonii oficiale. În zilele noastre însă, într-o epocă a nerăbdării amplificate prin rețelele sociale, se dorește autoîncoronarea martirului prin accelerarea procesului: vedeți, de exemplu, acele *grievance studies*³ din SUA, acele departamente universitare ale plângerilor și revendicărilor referitoare la tot soiul de categorii, supraponderali, femei, minorități, persoane

queer, trans, lesbiene etc., categorii care își asumă titlul de „defavorizate“ cu de la sine putere. Armeni, deportați, sclavi, colonizați, *harkis*^{*}, homosexuali s-au străduit din greu să fie recunoscuți. Astăzi, însă, nu mai avem curajul de a aștepta, vrem să accesăm instantaneu la titlul de damnat. Ce înseamnă (auto)victimizarea? O identitate narativă pe care ne-o atribuim și a cărei confirmare o așteptăm de la ceilalți. Se constituie într-o *patologie a recunoașterii*, în voința de a fi identificat fără a fi obligat să te mai prezinți.

Intensa reverie eroică a secolelor XIX și XX este înlocuită prin intensa reverie a statutului de victimă din secolul XXI. Aceasta se naște din trei răsturnări de situație: căutarea frenetică a fericirii se transformă în obsesia frenetică a nefericirii. Suferința anexează imperiului ei teritorii tot mai întinse, inclusiv din domenii care nu țineau de jurisdicția sa. În sfârșit, fângăduința democratică, mereu încălcată, exacerbează insatisfacția și instalează lamentația în centrul psihicului contemporan. Într-un cuvânt, ideologia statutului de victimă păcătuiește de trei ori: discreditează stoicismul spontan al fiecăruia în fața răului. Schimbă ordinea priorităților: sub drapelul protejării celor vulnerabili, multiplică fraudulos false victime care fac să dispară autenticiiamnați. În sfârșit, devine alibiul uci-gașilor care se ascund sub această costumație vrednică de milă, pentru a-și comite crimele teribile.

* Membru al unei *harka*, formațiune paramilitară profranceză din timpul războiului din Algeria, din anii 1957–1962, musulman, antiindependentist, stabilit în Franța începând din 1962, după câștigarea războiului de către algerieni (*N.t.*).

Alegerea blestemată

Cândva, victima, bărbat sau femeie, era sacrificată prin foc, spânzurare, linșaj pentru a reconcilia o comunitate sfâșiată. Era ucisă și uneori sanctificată. În zilele noastre e invers: este mai întâi sanctificată și mai apoi măcelărită. După 1945 și Holocaust, figura evreului a fost ridicată pe un pedestal, apoi dărâmată, când a devenit figura israelianului acuzat de toate relele, de colonialism, rasism, imperialism. Alegerea binecuvântată a devenit blestem: din model, evreul a ajuns rivalul care trebuie eliminat pentru a i se lua locul.

La scară mondială, se desfășoară o competiție a disperărilor care trebuie să urle una mai tare decât celelalte. Fraternității celor prăbușiți îi răspunde cacofonia jeltorilor care valorizează figura martirului și alimentează aceste două mari pasiuni care sunt răzbunarea și resentimentul. Supremațiști albi sau negri, islamiști radicali, machiști triști, neofeministe turbate, ecologiști furioși, slavofili revanșarzi, neootomani vindicativi, fiecare se prevalează de o glorie sau de un dezastru din trecut pentru a-și acuza acum dușmanii. Câte imperii pierdute — Rusia, Turcia, Iran, China — nu se garnisesc cu podoabele damnatului pentru a se deda fără stavile pretențiilor de recucerire? Panta naturală pe care alunecă orice persecutat, odată ajuns la putere, este aceea prin care se metamorfozează în persecutor. *Victimizarea e războinică*: cu cât este deplâns mai tare propriul caz, cu

atât individul se simte mai îndreptățit să-i pedepsească pe cei pe care îi desemnează drept dușmani. Lacrimile sunt umflate de mânie și de animozitate.

Grija față de cei umiliți constituie măreția umanismului. Victimizarea ca șantajare a celuilalt este inversul acestui progres. Ultimul său stadiu este eliminarea adevăraților nefericiți, în folosul unor paria de carnaval, a căror unică particularitate este aceea că posedă rețelele și notorietatea ce le permit să se impună. Aceștia se împodobesc cu limbajul oprimaților, pentru a le uzurpa poziția. Intră într-un război al cuvintelor, le iau ostatece, le răpesc. De la un capăt la celălalt al scării sociale, fiecare își flutură brevetul de damnat, care îl ridică deasupra semenilor. Stranie figură a nefericitului de meserie, care colcăie prin țările noastre, traversând toate clasele sociale. Și atunci cum să mai distingi falsificatorii, trișorii de ceilalți?

Trei părți alcătuiesc eseul de față. În prima, studiem cum a fost cu puțință ca mesajul epocii Luminilor și al Revoluției, cel al unei lumi mai bune scăpate de fatalism și de fanatism, să ducă la o societate a lacrimilor și a fragilității, adică la demisie. În a doua, cum de statutul de paria permite deținerea potențială a tuturor drepturilor, mai ales a aceluia de a acuza și oprima în numele propriei răni. În ultima parte, urmărim două figuri: pe cea a călăului și pe cea a eroului. Și eroul, și victima generează unanimitate, fiecare în felul său, cel dintâi redând încrederea societăților căzute pradă incertitudinii, cea de-a doua reîntemeind contractul social prin intermediul rănilor sale. Și unul, și celălalt au nevoie de un public care să-i legitimeze. Ne îndopăm cu nefericiți, după cum exaltăm vitejii care ne

fac să ne simțim confortabil cu propria noastră imagine. Dar ne îndopăm, pe cât de îngroziți, pe atât de fascinați, și cu monștri care ucid din sadism ori se deghizează în martiri pentru a-și săvârși faptele abominabile.

De ce este solul victimizărilor atât de fertil? În Occidentul hedonist, suferința a ajuns, paradoxal, o nouă sacralitate care te înlemnește. Cândva era destinul comun al condiției umane; de acum este un pașaport arătat peste tot pentru impresionarea contemporanilor, conferindu-ți o identitate de împrumut, transformându-te în ființă excepțională, care se poate pune în valoare, fără cine știe ce cheltuială, pe scena publică. Acesta este mesajul epocii noastre: sunteți cu toții niște dezmoșteniți și aveți dreptul să vă plângeți de milă. Visul suprem ar fi să devii martir fără să fi suferit vreodată de altceva în afara nefericirii de a fi fost născut într-o bună zi.